

УДК 911.3. 338

Плетос С.В.

старший викладач кафедри
економіки природокористування
Одеського державного екологічного університету

Плетос С.В.

старший преподаватель
кафедры экономики природопользования
Одесского государственного экологического университета

Pletos Svetlana

Senior Lecturer
Department of Environmental Economics
Odessa State Ecological University

**ЕТНІЧНИЙ ТУРИЗМ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

**ЭТНИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ: СОСТОЯНИЕ,
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

**ETHNIC TOURISM OF ODESA REGION: STATE, PROBLEMS AND
PROSPECTS OF DEVELOPMENT**

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено сутність та особливості етнокзогенного і етнографічного туризму як напряму етнічного туризму. З'ясовано сутність та складові етнотуризму його проблеми та перспективи розвитку. Визначено, що у науковій літературі декілька близьких за змістом понять мають реальне право на існування: «етнографічний туризм», «етнокультурний туризм», «етнічний туризм». Висвітлено, що Україна має значний потенціал для розвитку етнічного туризму.

Запропоновано типові регіони України в контексті розвитку етнічного туризму. Розглянуто походження та структура ресурсів етнічного туризму Одеської області. Здійснено етнотуристичне районування Одеської області. Їх оцінка, у розрізі адміністративних районів, здійснювалась за допомогою показників кількості та різноманітності етнічних ландшафтів, показника забезпеченості ресурсами етнічного туризму. Зроблено висновок та запропоновано перспективні напрями та форми подальшого розвитку етнічного туризму в регіоні.

Ключові слова: етнічний туризм, етноекзогенний туризм, етнографічний туризм, етнотуристичні ресурси Одеської області, скансен, етнотуристичне районування.

Аннотация

В статье освещены сущность и особенности этноэкзогенного и этнографического туризма как направления этнического туризма. Выяснено сущность и составляющие этнотуризма его проблемы и перспективы развития. Определено, что в научной литературе несколько близких по смыслу понятий имеют реальное право на существование: «этнографический туризм», «этнокультурный туризм», «этнический туризм». Освещено, что Украина имеет значительный потенциал для развития этнического туризма. Предложено типичные регионы Украины в контексте развития этнического туризма. Рассмотрено происхождение и структура ресурсов этнического туризма Одесской области. Осуществлено этнотуристическое районирование Одесской области. Их оценка, в разрезе административных районов, осуществлялась с помощью показателей количества и разнообразия этнических ландшафтов, показателя обеспеченности ресурсами этнического туризма. Сделано заключение и предложены перспективные направления и формы дальнейшего развития этнического туризма в регионе.

Ключевые слова: этнический туризм, этноэкзогенный туризм, этнографический туризм, этнотуристические ресурсы Одесской области, скансен, этнотуристическое районирование.

Summary

The article outlines the essence and features of ethnoexogenic and ethnographic tourism as a direction of ethnic tourism. The essence and components of ethno-tourism of his problems and prospects of development are revealed. It has been determined that in the scientific literature, some close in content concepts have a real right to exist: "ethnographic tourism", "ethnocultural tourism", "ethnic tourism". It is highlighted that Ukraine has significant potential for the development of ethnic tourism. The typical regions of Ukraine are proposed in the context of the development of ethnic tourism. The origin and structure of the resources of ethnic tourism of Odessa region are considered. The ethno-tourist zoning of the Odessa region is carried out. Their assessment, in the context of administrative districts, was carried out using indicators of the quantity and diversity of ethnic landscapes, an indicator of the availability of resources for ethnic tourism. The conclusion is drawn and promising directions and forms of further development of ethnic tourism in the region are proposed.

Keywords: ethnic tourism, ethnoexogenic tourism, ethnographic tourism, ethnotourist resources of the Odessa region, scansen, ethnotourism zoning.

Постановка проблеми. Актуальність даної теми дослідження обумовлена тим, що етнографічний туризм в Україні стає одним з найбільш популярних видів туризму, оскільки він здатен задовольнити інтереси людей які бажають ознайомитися з історичними і культурними традиціями українського народу в цілому та етнографічних груп відповідного регіону.

В Законі України «Про туризм» держава визначає туризм як одну з пріоритетних сфер розвитку національної культури й економіки. Таке визначення стало досить актуальним після того, як набув популярності етнотуризм як один з напрямків культурно-пізнавального туризму. Світова практика доводить, що саме такий вид туризму здатний задовольнити цілий ряд духовних потреб людини. Найбільш важливим в організації етнічного туризму є ознайомлення учасників з традиціями та культурою різних етносів.

Туристична галузь набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні, стрімко інтегрується у світову туристичну індустрію. Питання збільшення обсягів в'їзного та внутрішнього туризму залишаються на першому плані в програмах розвитку туризму в Україні, як важливі чинники підвищення якості життя населення, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені. У дослідженні пропонується зупинитися на перспективах розвитку етноекзогенного туризму в Одеській області, який займає особливе місце у розвитку іноземного туризму і є одним із пріоритетних напрямів туристично-економічної діяльності.

Вивчення ресурсів етнічного туризму Одещини на суспільно - географічних засадах дозволяє відзначити серед їх основних складових етнічні ландшафти українців, болгар, молдаван, росіян, гагаузів та албанців, а також низку етнічних артефактів та їх ансамблів, пов'язаних із зазначеними та іншими народами.

Відповідно до результатів розподілу значень показника забезпеченості етнотуристичними ресурсами по адміністративно - територіальних районах, особливостей ландшафтного та історико - етнографічного районування було здійснене етнотуристичне районування Одеської області. На її території виділено три етнотуристичні райони - Північний, Центральний та Південний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою дослідження культурної спадщини, етноекзогенного та етнічного туризму, визначення його історії і термінології частково займаються як іноземні (Х. Райн), так і вітчизняні (І.І. Винниченко, М.Л. Орлова, В.Ф. Кифяк, Н.А. Малова, Ю.О. Венедін, Л.М. Черчик, В.І. Акуленко) науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність обраної теми полягає у тому, що Україна і зокрема Одеська область має значний потенціал, який до сьогодні комплексно не оцінено та не задіяно у туристично - рекреаційній діяльності, не визначено перспективні напрями його актуалізації для

розвитку туризму. Зокрема, це стосується етноксогоенного туризму, який передбачає відвідання місць та об'єктів, пов'язаних з некорінними (алохтонними) етносами та їхніми представниками. Це пов'язане зі сприйняттям лише певної частини культурних ресурсів (здебільшого історико - культурної спадщини) як об'єкта туризму, а інші види ресурсів (організації, видатні люди, місця, події тощо) часто взагалі не розглядаються як потенційний туристичний продукт. Для використання ресурсів етноксогоенного туризму у рекреаційно-туристичній діяльності необхідним є їх комплексне вивчення. Важливим є також систематизація понятійно-термінологічного апарату і визначення місця етноксогоенного туризму у туристичному комплексі території для подальшого використання у нормативно-правових документах, туристичній діяльності та інших сферах. Тому поняття етноксогоенного та етнографічного туризму залишається недостатньо вивченою проблемою і потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Головною метою цієї статті було розглянути поняття етноксогоенного та етнографічного туризму, визначити його особливості, проблеми та перспективи розвитку в Одеській області.

Виклад основного матеріалу. Туристична галузь набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні, стрімко інтегрується у світову туристичну індустрію. Питання збільшення обсягів в'їзного та внутрішнього туризму залишаються на першому плані в програмах розвитку туризму в Україні, як важливі чинники підвищення якості життя населення, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені. Етноксогоенний туризм є актуальним видом туризму, що підтверджується зростанням його популярності в Україні та світі і пояснюється потребою людей у етнічній ідентифікації в умовах процесу глобалізації.

Етнографічний туризм – це вид пізнавального туризму, основною метою якого є відвідування етнографічних об'єктів для пізнання культури, архітектури, побуту і

традицій народу (етносу). Одним з підвидів пізнавального туризму є етнічний та його напрям – етноксогоенний туризм.

Об'єктами етноксогоенного туризму є населені пункти, засновані (або заселені згодом) представниками цих етносів, в яких й по сьогодні вони проживають, споруди культового (синагоги, костьоли, кірхи, мечеті тощо), громадського (дитсадки, школи, богадільні, музеї, адміністративні будинки тощо), промислового (фабрики, заводи тощо) та сільськогосподарського (елеватори, стайні та ін.) призначення діаспор, будівлі, авторами проектів, власниками або ж ініціаторами зведення яких були іноземці, інші об'єкти (заповідники, парки, пам'ятники та ін.), засновані і створені ними ж, місця (у тому житлові будинки, театри, спортивні споруди), в яких народились, мешкали, працювали, виступали, короткочасно перебували, померли (загинули) та поховані (перепховані) визначні іноземці – державні, політичні та громадські діячі, науковці, митці, підприємці, військовики, меценати тощо, і пам'ятники (монументи, меморіальні та пам'ятні дошки) видатним іноземцям, і некрополі (цивільні та військові) та поодинокі поховання, на яких упокоїлись представники не титульних етносів, а також будинки, в яких містились (і нині знаходяться) органи державної влади, освітні установи, мас-медіа тощо, в компетенції яких – задоволення потреб нацменшин.

Етнічний туризм іноді називають також етнографічним, оскільки етнографія («народознавство») – це наука, що вивчає культурні та побутові особливості різних народів світу, а в даному випадку турист безпосередньо знайомиться з цими особливостями і, певною мірою, вивчає їх. Етнічний туризм виник як засіб, який використовується в багатьох країнах для підтримки економічного та культурного розвитку сільських регіонів і надання допомоги у збереженні культурної спадщини.

У 1977 р. американський етнолог В. Сміт, першим дав визначення цього поняття: етнічний туризм – це пізнання глибинних традицій екзотичних народностей, відвідування їхніх домівок та поселень, спостереження за обрядами. Р. Макінтош та С. Гьольднер визначили етнографічний туризм як подорож з метою

спостереження за культурою і способом життя екзотичних народів. Туристичні ресурси для розвитку етнографічного туризму в Україні багаті і своєрідні. Зокрема, це пам'ятки архітектури, музейні експозиції, архівні матеріали, мальовничі природні місця. Єдність природних та культурних чинників визначається поняттям «етнокультурні ландшафти», важливими складовими яких виступають промисли та ремесла, традиції обряди та звичаї. Зазначені підходи до трактування етнічного туризму вбачаються занадто вузькими. Найбільш влучне визначення етнічного туризму зробила одеська дослідниця М. Орлова. **Етнічний туризм** - це підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території [2].

Етнічний туризм як правило представлений двома основними видами. По-перше, це відвідування існуючих поселень, що зберегли особливості традиційної культури і побуту певних народів. По-друге, під час етнотуристичних подорожей відвідуються музеї, особливий інтерес серед яких викликають «скансени» – так звані «живі музеї» з насиченими анімаційними програмами відтворення історичного середовища, де туристів приваблюють не лише окремі споруди, предмети старовини, а й професійні працівники-аніматори, які своїми заняттями відтворюють побут, поведінку, матеріальну і духовну культуру попередніх епох.

В Україні етнографічний туризм сьогодні ще не набув значної популярності. Це пов'язано з тим, що учасниками відповідних турів є, зазвичай, люди третього віку – пенсіонери. Оскільки у нашій державі ця категорія туристів подорожує набагато менше, а ніж представники інших вікових груп, то етнотуризм не є таким поширеним, як інші види туризму. В Україні етнічний туризм часто називають ностальгійним туризмом, який пов'язаний з відвідуванням місця народження, місця проведення дитинства або деякого періоду із життя учасника подорожі. Як зазначалося вище, Україна має перспективи для розвитку етнографічного туризму, що базуються на багатих історико-культурних туристичних ресурсах.

Серед ландшафтного та історико-етнографічного районування були виділені три етнотуристичні райони - Північний, Центральний та Південний. Серед ресурсів етнічного туризму Північного району переважають українські етнічні ландшафти, поширеними є молдавські, зустрічаються - російські. У колишніх чеських колоніях збереглися окремі артефакти, що характеризують культуру даного етносу. Найвні місця, пов'язані з життям і творчістю видатних представників українського народу. Серед природних ландшафтів домінують лісостепові. З позицій історико-етнографічного районування України територія цього району входить до регіону Південного Поділля. Центральний район характеризується поширенням степових ландшафтів, відповідно до історико-етнографічного районування він входить до регіону Причорноморських степів Бузько-Дністровського межиріччя. Ресурси даного району представлені українськими етнічними ландшафтами, незначні домішки становлять болгарські та молдавські етноландшафти.

Унікальним ансамблем етнічних артефактів виступає місто Одеса, у якій знаходяться численні етнічні артефакти, що пов'язані з багатьма етносами. Перспективними щодо розвитку ностальгійних напрямків етнічного туризму є колишні німецькі колонії. Південний район відзначається поєднанням українських, болгарських, молдавських, російських, у тому числі ландшафтів особливого субетносу - росіян-старообрядців, гагаузьких та албанських етнічних ландшафтів. До його складу входить низка поселень, заснованих німецькими переселенцями.

Серед етнічних артефактів, пов'язаних з болгарами, можна виділити ті, що характеризують культуру всього болгарського етносу, та такі, які більшою мірою стосуються історії та господарського освоєння болгарами Південної Бессарабії. У групі об'єктів російського етнічного туризму можна відзначити пам'ятки російсько - турецьких війн, місця перебування відомих етнофорів. Природні ландшафти району належать до типу степових, дана територія входить до історико-етнографічного регіону Південної Бессарабії або Буджаку. До складу етнотуристичних ресурсів входять окремі об'єкти, створені етносами, що

перебували на даній території у доісторичний період розвитку. Вони становлять етноісторичний субстрат сучасних етнічних ландшафтів. Відповідно до результатів Яського (1792 р.) та Бухарестського (1812 р.) мирних договорів між Російською та Османською імперіями, до складу Російської імперії увійшла Південна Бессарабія. Після остаточного звільнення 10 території Одещини від кочівників, її залюднення відбувалось шляхом стихійної та урядової колонізації. Тому вік переважної більшості етнічних ландшафтів Одеської області не перевищує 250 років. Виняток становить крайня північ Одещини, де донині збереглися поселення, засновані ще в XVI ст., у складі Речі Посполитої.

Можна зробити висновки про те, що Одеська область є одним з лідерів серед інших регіонів України за кількістю туристичних підприємств, обсягом наданих послуг та середньою обліковою кількістю працівників таких підприємств, кількістю обслугованих екскурсантів та іноземних туристів. Тому можна говорити про те, що туристична діяльність є однією з галузей спеціалізації Одещини на ринку туристичних послуг України. Ознайомлення з прикладними дослідженнями туристичного спрямування, проведеними вітчизняними науковцями, також підтвердило високий туристичний потенціал досліджуваного регіону у сфері етнотуризму. Експертне опитування здійснювалось у формі інтерв'ю за місцем роботи фахівців. Питання, які увійшли до бланка інтерв'ю, стосувались власної думки респондента щодо перспективності розвитку етнічного туризму у межах адміністративно - територіальної одиниці, де він працює; відображення етнічного туризму у офіційних стратегіях та програмах розвитку території; оцінки туристичних ресурсів; характеристики відповідної інфраструктури; ступеню залучення місцевого населення до діяльності у сфері туризму; факторів, що стримують розвиток туристичної діяльності на даній території; пропозицій експерта щодо активізації розвитку туризму у регіоні. З інформації, наданої респондентами, можна зробити висновок, що німецький етнічний туризм набуває організованих форм (розробляється спеціальний маршрут по німецьким колоніям

поблизу Одеси, створюється мережа етнографічних музеїв-садиб). Жителі колишніх німецьких колоній активно приймають у своїх оселях німецьких туристів. На території Бессарабії вже сформована мережа «зелених садиб» з національною специфікою, діють краєзнавчі музеї, традиційними стала ціла низка фестивалів та інших масових заходів, на ринку туристичних послуг функціонують місцеві туристичні фірми, які серед інших надають послуги у сфері етнічного туризму. Даний підвид туризму знайшов відображення у програмах та стратегіях розвитку районів.

Шляхом стихійної колонізації була заснована більшість українських, молдавських та російських поселень. Їх мешканцями ставали самовільні переселенці - казенні та кріпосні селяни, які тікали від своїх поміщиків, солдати у відставці, старообрядці, сектанти. Українські етнічні ландшафти розміщені по всій території регіону і є найбільш чисельними, серед них можна виділити поселення, пов'язані з українськими козаками. [5]. По території Одеської області проходить значна частина етнічної межі між українським і молдавським народами, яка ускладнюється наявністю давніх досить потужних анклавів (молдавських на українській етнічній території і навпаки) по обидва його боки. Молдавські етнічні ландшафти сконцентровані в Котовському, Ананьївському, Окнянському, Тарутинському, Саратському, Ізмаїльському, Ренійському та інших районах. Російські ландшафти знаходяться у Великомихайлівському, Арцизькому, Саратському, Кілійському та Ізмаїльському районах.

У Придунав'ї зосереджені поселення, засновані представниками особливого субетносу російського народу - росіянами-старообрядцями, серед яких значну частину становили особи козацького стану - некрасівці. Це Кілія, Липованське (зараз Вилкове), Жебріяни (Приморське), Карячка (Мирне), Подковка (Василівка) Кілійського району, Ізмаїл, Муравльовка, Нова та Стара Некрасівка Ізмаїльського району. Важливою складовою ресурсів етнічного туризму є населені пункти, засновані завдяки зовнішній колонізації краю у XIX столітті. Поблизу Одеси

знаходилося дві компактні групи німецьких поселень, до складу яких входило 16 колоній - Кучургакська та Лібентальська.

На території Дунай-Дністровського межиріччя німцями було засновано 23 населених пункти. Населення з усіх німецьких поселень було депортоване під час Другої світової війни, тому німецькі етнічні ландшафти на Одещині відсутні. Близько 40 поселень було засновано так званими задунайськими колоністами на територіях Болградського, Арцизького, Ізмаїльського, Тарутинського та інших районів Одещини, перевалена більшість з них є 11 болгарськими, виняток становлять албанське село Жовтневе (Каракурт), болгаро-гагаузькі села Виноградівка (Курчі), Червоноармійське (Кубей) Болградського району, Новоселівка (Єнікіой) Кілійського району, гагаузькі села Олександрівка (Саталік - Хаджи) та Дмитрівка Болградського району.

Окремий комплекс етнічних артефактів представляє топонімічна система Одещини. Йдеться перш за все про ойконіми перенесені з територій виходу переселенців (німецькі - Мангейм, Страсбург, Баден, Нейбург та ін., болгарські - Бургуджи, Главані, Вайсал тощо), які можуть бути основою для встановлення побратимських, культурних, освітніх та інших зв'язків між відповідними населеними пунктами. Багато колоній задунайських переселенців до перейменування мали тюркські назви, тобто вказували на історичний етап, пов'язаний з перебуванням тут племен кочівників.

Відновлення історичних назв поселень, або хоча б їх використання при найменуванні фольклорних колективів, закладів харчування та розміщення і т. п. безперечно сприятиме підвищенню рівня туристичної привабливості регіону. Чотири колонії на території області було засновано чехами. Це Мала Сиротинка (зараз с. Веселинівка) Березівського, Мала Олександрівка Котовського, Новосамарка Окнянського, Сиротинка Миколаївського районів.

З другої половини ХХ ст. почали з'являтися музеї під відкритим небом – «скансени». Це музеї, в яких відтворено етнічну культуру. Скансени

реконструюють стару техніку, предмети побуту і житло. Ці музеї відрізняються від звичайних наявністю анімаційного елемента. Фестивалі (історичної реконструкції), відтворюючі («жива історія») окремі історичні епохи й періоди, окремі події у поєднанні з етнокультурними заходами й спортивними змаганнями. Міжнародний рицарський турнір «Білгородська фортеця м. Білгород-Дністровський, Одеська область».

Висновки і пропозиції. Отже, етнографічний (етнічний) туризм є одним із перспективних видів туризму як в Україні так і в Одеському регіоні. Розвиток етнографічного туризму стає новим цікавим напрямком діяльності, попит на етнічні тури, які можуть здійснюватися у рідні місця для туристів або з метою ознайомлення з культурою та історичною спадщиною певного краю, постійно зростає. Із свого боку туристичні фірми розробляють нові краєзнавчі маршрути для того, щоб зацікавити шанувальників саме етнографічними турами. Для залучення іноземних туристів проводяться фестивалів або різні святкові заходи. В Україні етнотуризм є новим і ще не до кінця освоєним явищем, але попри те набуває популярності і у майбутньому може стати одним з найпопулярніших видів туристичної діяльності як серед молоді, так і серед людей похилого віку.

На сьогоднішній день найбільш впливові фактори розвитку туристичної діяльності – це сучасна фінансово-економічна криза, політична й соціально-економічна нестабільність в країні та екологічні проблеми навколишнього середовища. У туристичному господарстві Одеського регіону накопичилось багато проблем, які потребують вирішення. Необхідно узгодження організації та розвитку сучасного туризму із сучасними принципами планування території для збереження різноманіття і цілісності туристичних ресурсів, їх раціонального використання, охорони культурної спадщини та доквілля розвитку туризму.

Завдяки розвитку етнічного туризму можна залучити до діяльності у туристичній сфері нові території, подолати вузьку спеціалізацію області на

оздоровчих та лікувальних видах рекреаційно-туристичної діяльності, поліпшити соціально-економічну ситуацію її депресивних регіонів.

Оцінка ресурсів етнічного туризму та особливостей їх територіальної організації дозволила створити пропозиції щодо використання ресурсів етнічного туризму Одеської області у вигляді туристичного маршруту, а також зробити висновок, що у сільській місцевості доцільним є поєднання етнічного туризму із зеленим або сільським туризмом.

Незважаючи на всі труднощі, які існують сьогодні у нашій країні (політичні та економічні), сьогодні є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті для більшості регіонів України, а відтак орієнтація на етнографічний туризм стає однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення країни.

Література:

1. Муравська С. В. Етнічний туризм : до проблеми визначення терміну. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів. Розвиток українського етнотуризму : проблеми та перспективи. Львів. 2011. С. 70–74.
2. Орлова М. Л. Перспективні об'єкти етнічного туризму на Одещині (на матеріалах Кучурганської групи німецьких колоній). *Науковий часопис*. 2007. Вип. 18. С. 186-194.
3. Орлова М. Л. Дослідження розвитку етнічних форм сільськогосподарського землекористування у Причорномор'ї (на матеріалах Кучурганської групи німецьких колоній). *Наукові записки*. Серія: Географія. 2008. Вип. 15. С. 185-193.
4. Орлова М. Л. Об'єкти етнічного туризму українського Придунав'я. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Карабіна. Серія: Геологія. Географія. Екологія. 2008. № 824. С. 171-175.
5. Орлова М. Л. Етнічний туризм - перспективний напрямок розвитку туризму на Одещині. IV Міжнародна наук, конф., Київ. 2008. Вип. 4. С. 301-303.

